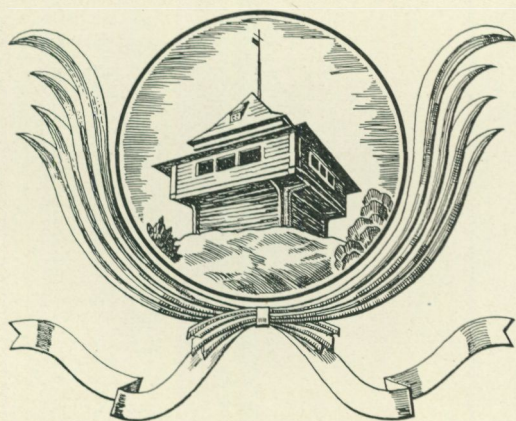




NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
Å R S B O K
F A T A B U R E N



1 9 3 1

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag samt titelvignetten, som återger Björkviksfatburen, äro
tecknade av amanuensen Gotthard Gustafsson.



Stockholm 1931

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG



»FINGREN RINGAD, PIGAN TINGAD»

Ett bidrag till den släta vigselringens historia.

AV ARTHUR NORDÉN.

I mars år 1930 revs ett gammalt Stockholmshus i hörnet av Kungstensgatan och Luntmakaregatan. Ett stycke förbrukat 1800-tal, som fraktades bort till någon soptipp i stadens utkanter. Under huset funno arbetarna en sophög från en annan rivnings- och byggperiod, då detta nu centrala Stockholmsparti i sin tur låg bland stadsperiferiens sopbackar. Kulturen förbrukar hastigt sina soptippar. Och i denna avstjälningsplats från 1600—1700-talen hittade man en slät guldring, med en serie initialer. Ringen förde omedelbart tankarna till en modern vigselring. Den inlöstes av Statens historiska museum och överlämnades därefter till Nordiska museet.

Den lilla anspråkslösa ringen rullar upp ett stort perspektiv. Den ger svar på frågan, när den släta guldringen, som nu i

Vignett. Fig. 1. Bruden fästes med ring. Ur Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, 1555.

mannaminne varit den enda gängse förlovnings- och vigselringen, i vårt land först trängde fram på den sirade ringens bekostnad, ja, den synes till och med snudda vid förlåten till en av dessa vardagens gåtor, som irritera en genom sin rent förbluffande förmåga att slingra sig ur varje fast grepp kring deras lösning: frågan om hur länge den svenska hustrun burit två släta guldringar på sin vänstra hand. En fråga väl värd att tagas upp till behandling, sedan numera just denna sed med de tvenne släta guldringarna börjat förlora något av sitt starkt traditionsbundna grepp om den moderna svenskans smak och ersättas av mera kontinentala ringbärnings-vanor. Först när en företeelse är stadd på upphällningen brukar man ju få upp ögonen för dess säregenhet och tillspörja hävderna, vad de ha att förmåla om densamma.

Men om den gifta svenska kvinnans två släta guldringar tiga tideböckerna. Det nordiska giftermålets hart när oöverskådliga komplex av rättsliga och religiösa föreställningar är ju, trots allt, tämligen tillfredsställande utrett — en utredning som enbart för 1500-talets del fyller fyra digra böcker av Troels-Lunds *Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede*. Men varken tidpunkten för den släta guldringens entré i det allmänna bruket eller än mindre uppkomsten av den speciellt svenska seden med tvenne släta guldringar, burna efter giftermålet av kvinnan, ha därvid framträtt med någon större grad av skärpa i det tillgängliga dokumentmaterialet. Såväl kulturhistorikerna som guldsmidets yrkesmän ha i allmänhet i den släta guldringen sett en 1800-talsföreteelse, och om den svenska hustruns *två* ringar har man, vad den kronologiska sidan av saken beträffar, hittills överhuvudtaget icke bildat sig någon föreställning alls. Den rundfråga, som författaren år 1930 gjorde bland huvudstadens museimän och juvelerare rörande denna till synes så bagatellartade och näraliggande sak, visade sig vara en verklig kuggfråga. Det framgick, att ej ens specialisterna på guldsmidets historia, trots gjorda ansträngningar, lyckats finna konkreta belägg för sedens ursprung.

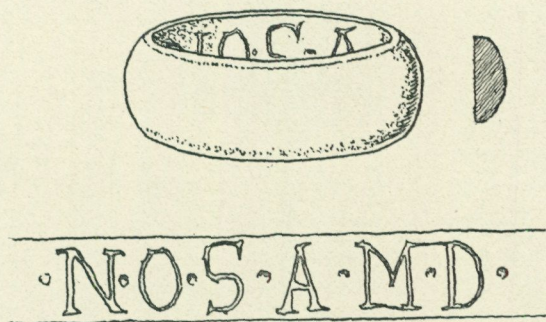


Fig. 2. Slät vigselring från 1600-talet. Dubbel skala.
Nord. mus. 183,259.

Det är, som nämnt, i denna situation, som den i Stockholm anträffade släta guldringen har sitt intresse. Inskriptionen på ringens insida, fig. 2, anger 1600-talets förra del eller mitt. Bokstavstyperna äro av utpräglad renässanssnitt, och i samma riktning talar placeringen av skiljetecknet: punkten står i radens halva höjd, ej i nederkant som senare blev vanligt. Att ringen, som är av rent guld och av betydlig vikt, saknar varje spår av guldstämplar, är också en omständighet, som bäst låter förklara sig, om man antager, att den tillverkats under 1600-talet, icke — som man av formen eljest vore frestad tro — under 1800-talet. Enligt min uppfattning är ringen att anse som en vigselring och om jag har rätt i detta förmodande, klargör den åtminstone så mycket som att den släta guldringen redan vid denna tidpunkt kommit i bruk i samband med trolovning eller vigsel. Då den ju i så fall uppenbarligen måste ha varit den av bruden burna ringen — det framgår av dess trånga vidd — återstår frågan, huruvida den blott vore att anse som en trolovningsring eller som en verklig vigselring, som då skulle ha burits tillsammans med en *annan* ring. Ringens inskription, vilken näppeligen kan uppfattas annat än som namninitialer, återgivande ett mans- och ett kvinnonamn av typen Nils Olofs Son och Anna Magnus Dotter, leder snarast tanken på en vigsel-

ring. I en trolovningsring väntar man sig väl snarast blott givarens namn, ehuru väl, det måste medges, bruket härvidlag torde ha vacklat och i många fall säkert ingen inskription alls funnits i ringen. Det återstår då att se, i vad mån en konjektur sådan som den ovan framkastade finner stöd i oss tillgängligt urkundsmaterial.

Ett par moderna människor, som inför präst eller borgmästare utföra den skäligen okomplicerade ceremonien att byta ringar, ana föga av det oerhört invecklade historiska händelseförlopp, ur vilket deras enkla handling utgår. Då den nutida brudgummen vid vigseln sätter ytterligare en ring på sin bruds finger, måste han vid en stunds eftertanke säga sig själv, att i en sådan dubbling av en och samma handling ligger något ursprungligt och oäkta, som ger rum för antagandet, att ceremonien kommit till som en nödfallsutväg, därför att man inte kunnat hitta på något bättre.

Så är också fallet. Vigselryngen är en sen och lösligt motiverad novation, det ursprungliga och äkta är trolovningsringen. Och ej ens denna är verkligt ursprunglig här i Norden, utan en nykomling från Södern, närmast från den romerska katolicismens länder, till vilkas kyrkliga ritual den övergått från det gamla Rom.

Till Norden kom denna trolovningsring först mycket sent. Utmärkande för det nordiska giftermålet har äldst varit, att detta betraktats såsom i främsta rummet en ättens och de enskilda kontrahenternas sak, icke såsom en kyrklig angelägenhet. Den avgörande ceremonien var därför trolovningen, som ägde rum i släktens närvaro och vid vilken ordet fördes av fästmöns fader. Han gav därvid sin dotter i fästmannens ägo, varvid samtliga närvarande fränder bekräftade det skedda och gävo det sin välsignelse. Till denna »fästning» hörde så överlämnandet av vissa fästningsgåvor från fästmannen till fästmön, ursprungligen värdeföremål av guld och silver. Denna fästningsgåva, som ju egentligen var den från primitiva tider fortärvda köpesumma, som mannen erlade i betalning till

kvinnans fader och fränder, tappade naturligtvis med stigande kultur all dylik konkret innebörd och blev en hyllningsgåva till bruden rätt och slätt, en gåva som naturligtvis ofta tog sig formen av ett smycke, ett armband eller en prydnadsring, fig. 1.

När nu den katolska kyrkan efter kristendomens seger i Norden lade under sig det ena området av mänsklig livsföring efter det andra, dröjde det icke länge, förrän den även ryckt den hedniska »fästningen» eller trolovningen under sin domvärjo. Ceremonien förlades nu från hemmen till kyrkan, och prästen trädde i faderns ställe. Men därmed uppstod frågan, vad prästen väl skulle taga sig till för att motivera sitt ingripande i en ceremoni, som redan hade långa århundradens rent privata hävd för sig.

I detta bryderi kom den sydländska trolovningsringen kyrkan väl till pass. På omvägen över fästningsgåvan kunde den lätt smusslas in i de för fästningen föreskrivna gåvorna från fästmannen till fästmönen, och sedan var det lätt för kyrkan att tillvälla sig ensamrätten att uttala välsignelsen över ringen och att — sedan den sålunda blivit helgad — sätta den på fästmöns finger, två värv som bägge lades i prästens hand.

Rotfast blev nu denna kyrkliga usurpation av trolovningen icke i den nordiska allmogens medvetande — ringen var för fattig att ersätta fästningsgåvorna, och som rent trohetstecken hade den icke traditionen för sig i Norden. Kyrkan kom därför att sträva efter ett överflyttande av själva tyngdpunkten i giftermålet från trolovningen till vigseln, där kyrkan mera obunden av fornåldriga sedvänjor och åskådningssätt kunde fritt utbilda ett ceremoniel, i vilket prästens funktion trädde mera i förgrunden än vid fästningen.

Hur ursprunglig ringens roll vid vigseln är framgår därav, att ringen i äldre språkbruk blott förekommer under benämningen *trolovningsring*, en självständig *vigselring* känner vårt språk i äldre tider icke till. Till belysande av denna trolovnings- eller förlovningsrings historia på

svenskt område må här återges några citat från 1600- och 1700-talen.¹

I Ångermanlands dombok 1629: »— — — han togh ifrån henne En sölfuerkanna och tuå gullringar som han henne vthij sin troloffningz gåffuor giffuit hafuer.» — I en dombok från samma landskap 1640: »— — — hon berättar att Nilss. hafuer giffuit sigh En sölffuer ringh i troloffningh den hon nu bär på sin finger.» — I Växiö domkapitels akter 1722: »— — — samma sin Fästemo, hwilken han och Trolofningz ring gifwet.» — I Växiö Domkapitels akter 1685: »— — — Någon tijd efter Påskehelgen tager J: Lisken Ringh af Sven Liungbergh och ingår trolofningh medh honom förr än hon skickade migh mina gofvor tillbakes.» — Växiö domk. akt. 1714: »— — — han har förährat denna Gunnila både Ring och MösseTyg af Sijden, så att han ingalunda kan neka till trolofningen.» — Celsius: Erik XIV:s hist. 98 (1774): »— — — Uti Februarii Månad år 1563 skickade Konungen Sten Eriksson Lejonhufvud — — med Förlofningsringen till Hessen.»

Bruket att draga in ringen även i vigselceremonien synes i vårt land ha inkommit under 1500-talets lopp, men i början synes kyrkan icke ha insett vilket tacksamt uppslag, som här gavs. »Om Brudgummen wil giffua Brudenne någon ring, såsom någhre haffua för sedh, må han sielffuer eller Presten sättia honom på Brudhennes finger», föreskrives för vigselprästen i Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571 — uppgiften förekommer redan i manuskriptet av år 1561. I Baelters klassiska arbete över de svenska kyrkoceremonierna, utgivet år 1762, heter det också: »Denna ceremoni med ringen vid vigslen var icke brukelig i äldre tider.» Men Gustaf Vasas son Johan — sedermera Johan III — hade givit sin katolska gemål Katarina Jagellonica en vigselring vid sin förmälning; då han

¹ För flertalet har jag att tacka redaktören av Svenska akademis ord-bok prof. Ebbe Tuneld i Lund, som älskvärt förmedlat avskrifter ur ord-bokens samlingar. Notiserna om vistrycken i det följande har jag erhållit av fil. kand. Nils Dencker.

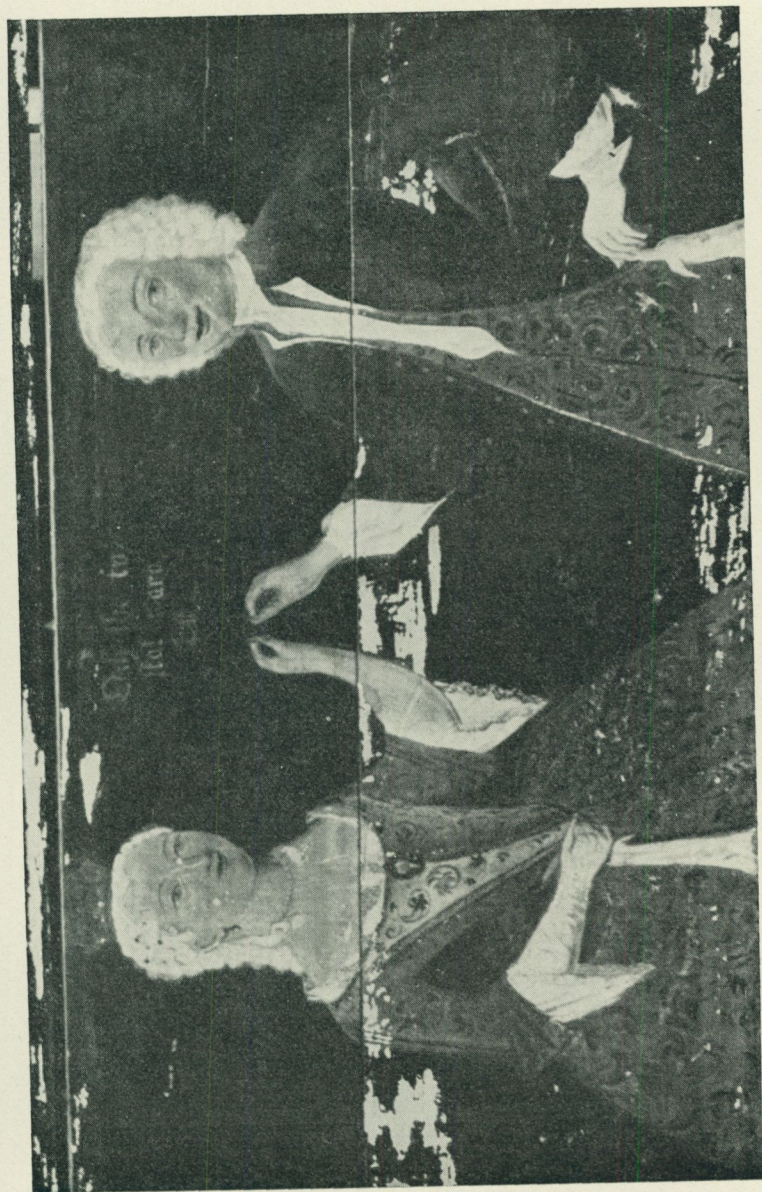


Fig. 3. »Och the tu skal ware Ett.» Målning på brudpall från Kyrkefalla kyrka, Västergötland. Skara museum.

några år sedan fängslades, delade hans gemål frivilligt fängelset med »sin Herre, uppvisande för Jöran Persson sin på fingret sittande vigningsring», eftersom Jöran Persson ställt henne inför valet att leva furstligt men i så fall helt skild från Johan eller ock strängt innesluten med honom. Så pass främmande lät begreppet »vigningsring» ännu i 1700-talets förra del, att Dalin, som i sin svenska historia berättar episoden, återger uttrycket som »förlovningsring». Det förtjänar erinras om, att Katarina och Johan hade vigts i det katolska Polen, där vigselringen tidigt nog vunnit insteg.

»Vigningsringen» framträder hos oss i citat från 1600-talets senare årtionden. Här ett exempel:

»Ja kiöpt iä kiäck Sällskied å därtill tri Sällringar,
Tänck på Sällbältä mä såm ia åth Bruda tinga.»

Ett annat:

»Ja pytt, wist giehla hä, ia hint knapt Åhre kring,
Förn ia såld bårt iän Geet, å kiöpt mäg Vigningsring.»

Och ännu ett:

»Och om jag krönter blijr med heel och halfwer Ring,
Så finnes bägge slag hoos Mårten Wästerling.»

Under 1700-talet synes det nya bruket med »vigningsring» tämligen allmänt ha slagit igenom. I Kolmodins Qwinnospegel år 1732 (I: 324) heter det:

Qwinnor finner man så öfwermåttan snälla,
At wigningsringar ock åt annat folk beställa.

Och år 1792 berättar den småländska prostinnan Ulrika Oxelgren: »2 fina dukater och 2 guldringar af en dukat i wardera med I. N. fick Israel, när han reste til Upsala — — —. Dessa guldringar slarfwade han bort i Upsala, så när han skulle gifta sig, så hade han ingen. Då måste jag gie (honom) pängar till wixleringar.»



Fig. 4. Jungfru Marias förmålning. Detalj ur altartavla av Rafael.

Ha nu dessa 1600-talets svenska trolovnings- och vigselringar kunnat vara släta guldringar av samma typ som våra dagars ringar?

Det bevarade ringmaterialet i våra museer lämnar ingen upplysning härom. Släta guldringar finnas visserligen både från forntiden och — i några enstaka fall — från medeltiden, men ingenting angiver att de varit just trolovningsringar. Från 1600-talet vet man emellertid, att den släta guldringen var i bruk, ty Statens historiska museum äger en slät ring med Gustaf II Adolfs och hertig Johans av Östergötland initialer och vapen, och då Gustaf Adolfs namn bär tillägget D. S., antydande hans egenskap att vara hertig av Södermanland, bör ringen förskriva sig från tiden före år 1611. Som regel var trolovningsringen sirad. I Möllers svenska och franska »orda-

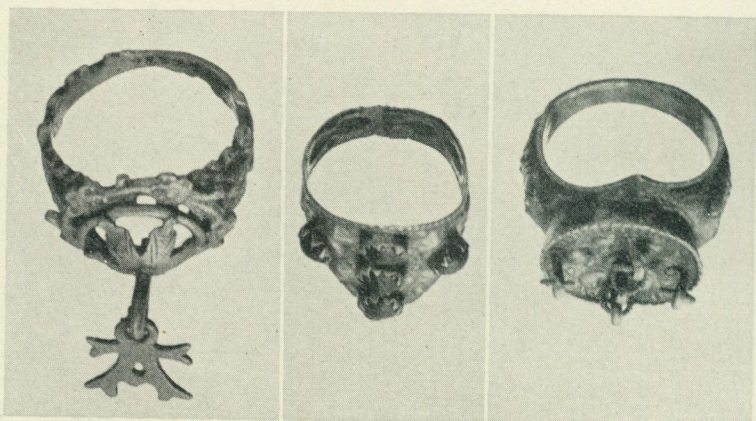


Fig. 5—7. Skånska ringar. Fig. 1 Skåne, Nord. mus. 98,324; fig. 2 Ingels-
torps socken, Skåne, Nord. mus. 774; fig. 3 Skåne,
Nord. mus. 98,337.

bok» av år 1755 talas under uppslagsordet Alliance om »en av silver och guldtråd sammanflätad förlovningsring».

Men av enbart dylika citat, berörande trolovningsringen eller — lika isolerat — vigningsringen, framgår ju ej, huruvida de svenska hustrurna redan vid denna tid buro både förlovnings- och vigselring. Först när man kan finna ett litterärt beläggsställe, där dessa bägge former av ringar omtalas såsom samtidigt burna, kan seden inställas i sitt tidshistoriska sammanhang.

Ett dylikt litterärt beläggsställe, det första man f. n. torde kunna åberopa för Sveriges del, härrör från en Karl XI:s förordning angående bröllops hållande m. m. Det härrör från år 1661 och innehåller, att brudar ur »förnämligare» samhällsställning hade rätt att på bröllopsdagen »draga på allenast en liten pärlekrona på huvudet, en guldked om halsen, guldarmband och en ring av måtteligt värde, förutom fästnings- och vigningsringen».

Medan det i manuskriptet till Laurentius Petris svenska kyrkoordning hette, att »om Brudgummen wil giffua Brudene någhon ring, såsom någhre haffua för sedh» etc., är tradi-

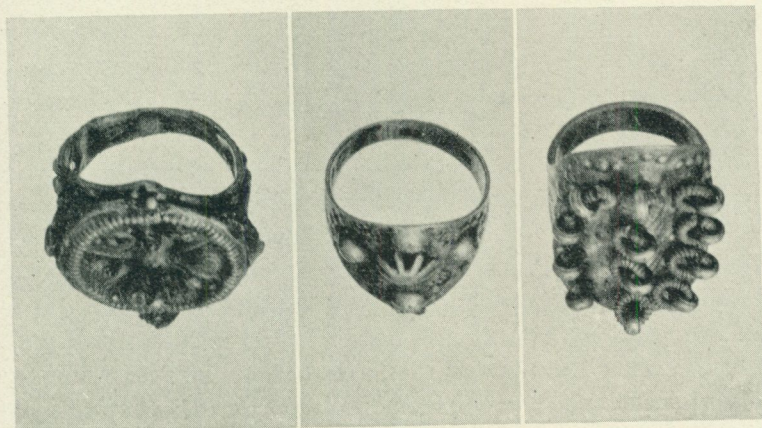


Fig. 8—10. Lapska ringar. Fig. 1 Torne lappmark, Nord. mus. 108,627; fig. 2 Lule lappmark, Nord. mus. 31,105; fig. 3 Arjeplogs lappmark, Nord. mus. 11,499.

tionen alltså jämnt 100 år senare så fast, att en kunglig stadga föreskriver det såsom vedertaget, att bruden på bröllopsdagen bär förlovnings- och vigselring samt därjämte en prydnadsring.

Det sakliga konstaterandet av en från förlovningsringen skild vigselring, given till bruden, förekom som nämnt i en kunglig förordning av år 1661. Det härrör från vår stormaktstids kulmen och röjer på ett intressant sätt den kulturhistoriska bakgrund, mot vilken en sådan i grund och botten luxuös företeelse som den gifta kvinnans två vigda ringar bör ses. Det var årtiondena under och efter trettioåriga krigets avslutningsperiod, då segerbytena började välla in i vårt land, som såg seden födas, en tid av bravaderande övermod, pomp och ståt, de adliga slottsbyggenas, den borgerliga nyrikedomens och den prålände barockens tid. Sedd mot denna bakgrund får seden en fullgiltig förklaring. Det ligger både folkpsykologi och kulturhistoria i det lilla draget, att stormaktstidens svenskor — till synes ensamma bland Europas gifta kvinnor — började bära två vigda ringar på sitt finger, utom den extra prydnadsringen »av måtteligt värde». En särställning intager också den

svenska kvinnan däruti, att hon bär sina ringar på vänster hand, under det att man i utlandet gärna använder högra handens ringfinger, jämför fig. 4, eller — som i Ryssland — långfinger.

Vad den vigda ringens form beträffar, torde det allmänna bruket av våra dagars släta guldring icke kunna göra anspråk på någon överdrivet hög ålder. De trolovningsringar, man äger från äldre tider, äro ofta av konstfull form, försedda med infattade stenar o. d. Allmogen har på sina ställen bevarat denna ursprungligare ringform ända fram till 1800-talet, fig. 5—7. Så t. ex. berättar Bruzelius år 1876 i sin bekanta bok om Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne: »Vigselringen var av förgyllt silver; i äldre tider spiralförmig men senare i form av tre vanliga med varandra sammanfogade ringar eller också prydd med en ros, ängel o. d. I senaste tider voro ringarna på övre sidan breda och utsirade med hängande löv och olika prydnader.» Den lapska ringens rikt sirade form, fig. 8—10, torde väl ännu gömma på traditioner från den svenska allmogens ringseder under äldre tid.

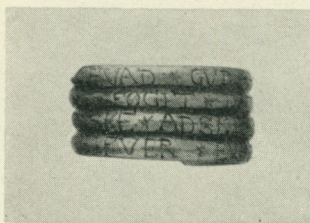


Fig. 11. Vigselring från Skåne.
Inskrift: Hvad Gud hafver til-
sammen fogit det kand inted
menniske adskilje. Herrens
ord blifver evindeligh.
Nord. mus. 98,320.